

**НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ТУРСКОЕЗИЧНАТА
СПЕЦИАЛИЗИРАНА ЛИТЕРАТУРА
(С ОГЛЕД НА ДЕРИВАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ
В ТУРСКИЯ ЕЗИК)**

Сема Куцарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**OBSERVATIONS ON THE SPECIALIZED TURKISH
LITERATURE (WITH REGARD TO THE DERIVATIONAL
PROCESSES IN THE TURKISH LANGUAGE)**

Sema Kutsarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The purpose of the current study is to examine the basic trends in the development of Turkish linguistics, which are affected by the socio-political and cultural factors, as the influence of the Arabic and Persian languages, the reform periods in the historical development of Turkey, the adopting and adapting of the Latin alphabet during the formation of the national language, etc. The present study involves some of the most significant works of grammar, which are mostly training materials intended for language learning. Some of them use the approaches and methodology of the traditional linguistics and some are influenced by modern linguistic theories. The focus of the study is put on the word formation processes related to the derivation in the modern Turkish language.

Key words: grammar, derivation

В лингвистиката функцията на езика да описва сам себе си, е известна като метаязикова. На фундаменталното разбиране за метаязика като „език от втори ранг, т. е. такъв език, който говори за езика като обект“ (Ахманова 1969: 3), се подчиняват и специализираните изследвания, посветени на описанието на лингвистичната терминология.

Описанието на който и да е език зависи от неговата специфика, но в същото време – и от постиженията на езиковедската наука в да-

ден исторически момент, както и от прилаганата от отделните автори една или друга теоретична концепция, характерна за определено направление в лингвистиката.

Развитието на турската лингвистична мисъл е резултат от тенденции, които са повлияни от редица социално-политически и културноисторически фактори, като най-значимите от тях са: влиянието в различните периоди на арабския и персийския език върху османския турски; отражението на реформисткия период (Tanzimat) и младотурската революция – годините на засилено европейско културно влияние; реформите от републиканския период след 1923 г., сред които – въвеждането и адаптирането на латинската азбука на мястото на арабската (1928 г.), създаването през 1932 г. на Турското езиково дружество (Türk Dil Kurumu), чиято дейност е свързана с интензивно езиково строителство, в това число и със създаването на нова турска лексика и терминология от домашен произход за сметка на чуждите заемки. Изграждането на лексикалния книжовен език, включително и на характерната за отделните области на знанието терминология посредством свеждането до минимум на чуждите заемки, се оценява като краен пуризм. Така утвърдилата се тенденция много често възпрепятства навлизането и използването на терминология, която представя гръко-римската (средиземноморската) традиция, наложила се в страните от Западна Европа и разпространила се по-късно и в славянския свят.

Понятието *турски език* (Türkiye Türkçesi, букв. ‘турски език като в Турция’) се използва в широк и в тесен смисъл. В широкия смисъл това е огузкият език, който се е говорил в Анадола и Румелия в периода XIII – XX в. Този период е с хронологични граници XVI – XVIII в. и включва староанадолския език, или това са времената на Селджукския хаганат и най-ранното развитие на османските бейлици; османския турски от XV – XIX в., който включва и новоосманския период – т.нар. реформаторски период до началото на XX в.; турския език от републиканския период (Коркмаз 2002: 43). Обект на нашето внимание е турският език в тесния смисъл, т.е. от периода на създаването на Република Турция (1923 г.). Необходимо е да се проследи развитието на турския език в диахронен план, за да се установят закономерностите при оформянето на облика и основните характеристики на съвременната му книжовна норма.

В периода VII – X в. при масовото придвижване на арабите се създават и контактите с огузко-тюркменските племена, които влизат в досег и с исляма. Ислямът става официална религия на Селджукския султанат, на образуваните след неговото разпадане тюркски бейлици и впоследствие – на Османската империя. Арабският език, който е от се-

митското езиково семейство, се налага със своето писмо върху официалната писменост на редица народи, живеещи в обширни територии на Азия, Африка и Европа, независимо от факта, че става въпрос за езици от различни езикови семейства и групи – индоевропейско, тюркско, африканско. След X в. се създават речници и граматики, които преследват чисто образователни и комуникационни цели, т.е. да представят тюркските езици на останалия свят, предимно на арабския. Те са написани на арабски или персийски език, а граматичните правила на тюркските езици са представени и следват моделите на арабския и персийския. С особена значимост е първият речник на тюркските езици на Махмуд ал-Кашгари (*Kaşgarlı Mahmud Divan-ü Lügati't-Türk (1072 – 1074)*), който, освен че съдържа над 7000 речникови единици, дава важна информация и за историята, географията, фолклора, митологията, народопсихологията на тюркските народи.

Периодът XV – XIX в. е т. нар. *класически период*, разположен в границите от създаването на Османската империя в средата на XV в. до реформаторския период (*Tanzimat*) – от средата на XIX до началото на XX в. Официалният език в империята е османският турски. Той развива своята структура в условията на неустойчива устна тюркска традиция, под силното въздействие на фактора религия (ислям), култовият език на която е арабският. При формирането на общата тенденция на това развитие е масовото навлизане в него на арабската и персийската лексика, на граматични форми и конструкции, които все повече изместват тюркските. Приема се и се утвърждава арабско-персийската графична система. Създадените граматики през този период са малко на брой и следват граматичните правила, моделите и терминологията на арабския и персийския език. Изследването от този период, което е посветено на турския език, принадлежи на Кадри от Бергама (*Bergamalı Kadri*) и носи заглавието *Müeyessiretü'l-Ulûm* (1530 г.). Определя се като „първа граматика на турския език“ (Гюнер 2003: 151).

Тук трябва да споменем и практическите граматики на турския език, речниците и статиите с наблюдения върху системата и структурата на езика, написани от западноевропейски търговци и мисионери.

Реформаторският период, или *Танзимат*, е свързан с големи социално-политически и културни промени, резултат от засилената европейзация на Османската империя. Тези промени дават отражение и върху езика, с тях се поставя началото на просветителско движение за опростяване (*sadeleşme*) на езика. Целта е той да стане по-достъпен и да направи разбираема за обществото развиващата се с бързи темпове литература със светско и с научно съдържание. Десетилетията от написването

на *Kavâid-i Osmaniyye* от Ахмед Джебдет и Фуат паша през 1851 г. до 1910 г. са много плодотворни, издават се много граматика, но и те продължават да следват арабските граматични традиции и модели.¹

През последвалия младотурската революция (1908 г.) втори конституционен период тази тенденция се променя и към изследванията на турския език се прилага методологията на западноевропейските граматика (предимно френски, в по-малка степен – и немски и английски). В основната си част те представляват школки граматика. За изучаване на турския език в училище е предназначена и *Граматика и синтаксис на турския език (Türkçe Sarf ve Nahiv)* на Хюсеин Джахит (Ялчън). Други трудове от периода 1908 – 1928 са: *Граматика и синтаксис на османотурския език* (1912 – 1913; 1923) (*Lisan-i Osmani: Sarf ve Nahiv*) на А. Джеват (Емре), която представлява четиритомно издание, предназначено за отделните образователни степени, *Нова граматика и синтаксис на турския език* (1924) (*Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv*) на Митхад Садуллах Сандер и т.н.²

През републиканския период, който води началото си от създаването на Република Турция (1923 г.), се наблюдава засилен интерес към турския език като обект на научно изследване. Това е своеобразна мобилизационна фаза, предшества езиковата реформа от 1928 г. (*Dil Devrimi*, букв. езикова революция), в която изследователският интерес се насочва към лексикалния фонд и словообразователните модели на изконния турски език отпреди арабско-персийската езикова инвазия (*Türkçeleşme* – ‘турцизиране’). Повечето трудове са предназначени за нуждите на обучението по езика в образователната система, но въпреки това липсват детайлни монографски изследвания. Издадената през годината, в която се въвежда латинската азбука (1928 г.), *Кратка граматика на турския език (Muhtasar Türkçe Grameri)* представлява синхронна граматика и е първата, написана на латиница. Една от целите ѝ е да се улеснят процесите при изучаването на турския език, правописните правила да станат разбираеми за широки кръгове от населението, като се започва от правилата във фонетиката и морфологията.

Особено място сред трудовете от този период заема практическата граматика на Ахмед Джеват Емре, озаглавена *Доклад относно нов метод в граматиката (Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha)*. Той представлява опит за откъсване от традиционните класификации, въвеждайки психологическия подход при изучаването на езиковите

¹ Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları*, електронен изт. без год.

² Пак там, с. 2.

явления. Авторът е под влиянието на езиковедите Фердинанд Брюно, Фердинанд дьо Сосюр, Шарл Баи и се опитва да приложи техните възгледи спрямо турския език. Трудът е разделен на следните части: I. Традиционно и модерно езикознание, II. Същност и развой на езика, III. Части на речта. С решение на учителската комисия в рамките на двугодишен период от 1932 до 1934 г. в образованието се използват учебници по този метод, но той не успява да се наложи и продължава да се прилага традиционният метод.

В годините 1934-та – 1936-а активно се издирват и се изследват литературни текстове и диалектни форми от доосманския период. През този период се проявяват първите пуристични тенденции. Още тогава специалистите осъзнават необходимостта от системен подход и като последица нараства броят на изследванията, посветени на терминологичния апарат.

Характерна особеност на турската лингвистична традиция е създаването на граматика, подготвяни като учебни пособия, които да отговорят на нуждите на образователната система. Част от тях представляват общи граматика, а други изследват отделните езикови равнища. В периода след 1945 г. се публикуват голям брой граматични трудове, най-популярните от които са: *Турска граматика* на Ахмед Дж. Емре (Ahmet Cevat Emre, *Türk Dilbilgisi*, TDK, İstanbul, 1945); *Турска граматика, Фонетика* (Tahsin Banguoğlu, *Türk Grameri, Ses Bilgisi*, TDK, Ankara, 1959) и *Грамматика на турския език (Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara, 1974 – 1995) на Тахсин Бангуоглу; *Турска граматика* на Мухарем Ергин (M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İÜEF, 1958, 1962), *Нова турска граматика* на Хайдар Едискун (*Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1963); *Турска граматика* на Кая Билгегил (*Türkçe Dilbilgisi*, Анкара, 1964); *Турска граматика за чужденци* на Хамза Зюлфикар (Hamza Zülfikar, *Yabancılar İçin Türkçe Dersleri-Dilbilgisi*, Ankara, 1969); *Грамматика* на Тахир Нежат Генджан (Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, İstanbul, 1966, 1976); *Синтаксис на турския език* на Неше Атабай (Neşe Atabay, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, TDK, Ankara, 1981); *Синтаксис на турския език с примери* на Расим Шимшек (*Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon, 1987); *Нова граматика* на Нуретин Коç (Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul, 1990); *Съвременна граматика* на Фуат Бозкурт (Fuat Bozkurt, *Çağdaş Dil Bilgisi*, İstanbul, 1994); *Основна турска граматика* на Мехмед Хенгирмен (Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Ankara 1998), *Грамматика на турс-*

кия език: *Морфология на Зейнеп Коркмаз (Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi, Ankara, TDK, 2002).*³

Ще разгледаме по-подробно някои от тях.

През 1945 г. А. Емре издава *Турска граматика (Türk Dilbilgisi)*, която е плод на дългогодишни усилия. От 1930 г. той е автор на инициативата за написване на граматика на турския език, която да следва теоретичните постановки на съвременното езикознание. Водещо е желанието му да създаде академична граматика. Той се придържа към научните принципи, но и смята, че първата глава във всяка граматика трябва да е синтаксисът, който за него е същинската граматика. Според съвременните лингвистични теории някои постановки на А. Емре са дискуссионни, но изследването на турския език от гледна точка на неговата структурна и функционална страна е новаторско за времето си и приносният му характер е безспорен.

През 1966 г. Тахир Нежат Генджан издава *Грамматика (Dilbilgisi, 1966)*, в която следва теоретични постановки както от класическите, така и от съвременните езиковедски теории. Под влиянието на А. Емре и тук водещо място е отредено на синтаксиса. Тази граматика се използва като учебник по турски език в гимназиите. Авторът си е послужил с множество примери от класическите литературни произведения, които са допълнени в третото ѝ издание от 1975 г. В уводната глава се разработват теоретични въпроси, свързани със същността на езика и с езиковите правила, езиковото разнообразие, мястото на турския сред световните езици и т.н.

През 1974 г. Тахсин Бангуоглу публикува *Грамматика на турския език (Türkçenin Grameri, 1974)*, написана в духа на описателните граматика и която оказва силно влияние на по-нататъшните издания. При написването на този труд защитилият докторската си степен в Германия Т. Бангуоглу формулира следните цели: да се премахне чуждоезиковото влияние в областта на спрежението на глаголите, както и на словообразуването; писменият език да се доближи до говоримия; да се ограничи колкото е възможно броят на чуждиците. В уводната част авторът разработва въпроси относно същността на езика, езиковите семейства, класификацията на тюркските езици, периодизацията на турския език, видовете граматика и т.н. Изследването е предназначено за висшите училища и в него детайлно, в три отделни части, се разглеждат фонетиката, морфологията и синтаксисът. Като основен недостатък се посочва, че използваните примери не са от литературни текстове, а

³ Korkmaz, Z. Цит. съч., с. 3.

са съчинени от самия автор. Правят впечатление също опитите на Т. Бангуоглу да „адаптира към турския език“ някои понятия с чужд произход, например *bülten* – ‘бюлетин’, от фр. *bulletin*; *ekol* – ‘училище’, от фр. *ecole*. При образуването на нови думи той подчертава значимостта на турската морфология и дава турските съответствия на афикси с арабски и персийски произход. Например на арабския афикс за образуване на абстрактни съществителни имена *-(i)yet* – *-lik*: *aidiyet* – *aitlik* – ‘принадлежност’; *müdüriyet* – *müdürlük* – ‘управление’; на персийския афикс *-ane* съответства турският *+çe*, напр.: *dostane* – *dostça* – ‘приятелски’; *rezilane* – *rezilçe* – ‘позорно’; на думата с персийски произход *hane* за образуване на сложни думи съответства турската *ev* – ‘къща’, ‘дом’; *dikimhane* – *dikimevi* – ‘шивачница’; *misafirhane* – *konukevi* – ‘гостилница’ и т.н. Класифицирайки турските афикси на деривационни (*уарит еклери*) и релационни (*çekim ekleri*), Т. Бангуоглу посочва примери, при които формообразуващите афикси изпълняват деривационна функция: *su-dan* – ‘повърхностен’; *göz-de* – ‘любимец’; *sıra-dan* – ‘посредствен’; *bas-tı* – ‘подгъв.’

Граматиката на Т. Бангуоглу представлява качествено ново изследване и поставя турското езиковедие на съвременни основи, отваряйки хоризонти за по-нататъшни разработки в духа на модерната лингвистика.

Школските граматика, които се издават след 1945 г., са под силното влияние на граматиката на френския езиковед Жан Дени от 1921 г. *Gramaire de la langue Turque*, която е преведена и издадена на турски през 1941 г. за разлика например от *Грамматика на съвременния книжовен турски език (Грамматика на съвременния турецки литературен език)*, 1956) на А. Н. Кононов, която не е издадена на турски език и е оказала слабо влияние, тъй като е била позната на тесен кръг специалисти.⁴

Университетските центрове имат съществена роля за развитието на турската научна мисъл, особено в периода след втората половина на 70-те години на ХХ. век, определян като най-плодотворен, тъй като се издават стойностни трудове, издигащи езиковедията на високо академично ниво. Една част от изследванията, които са в рамките на програмата на Комисията за висше образование (*Yüksek Öğretim Kurulu*), представляват общи граматика, предназначени за всички университетски специалности, и специализирани издания – за профилираните дисциплини с турски език. Някои от по-значимите заглавия

⁴ Korkmaz, Z. Цит. съч., с. 3.

са: *Турски език за университетите* на М. Ергин (М. Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul, 1986); *Турски език и композиция за студенти* на Зейнеп Коркмаз и колектив (Zeynep Korkmaz ve arkadaşları, *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara, YÖK, 1990); *Турски език за университетите* на М. Ергин (М. Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul, 1986); *Турски език I* на Хасан Ерен и Хамза Зюлфикар (Hasan Eren – Hamza Zülfişkar, *Türk Dili I*, Eskişehir, 1990); *Турски език за студенти* на Ш. Уяроглу (Ş. Uyaroğlu, *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili*, Konya, 1995); *Уроци по турски език и композиция за студенти* на Кемал Явуз и колектив (Kemal Yavuz ve arkadaşları, *Üniversitede Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, İstanbul 1996); *Учебник по турски език за университетите* на Бекир Йозсой (Bekir Özsoy, *Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı*, İzmir, 2000).⁵

Тъй като словообразуването не се е обособило като отделна лингвистична дисциплина, в турското езиковедие то се изучава в рамките на морфологията. В обзора на туркологичната лингвистична литература ще съсредоточим своето внимание върху трудовете по морфология, някои от по-важните заглавия между които са: *Начини за образуване на нови думи в турския език* на Б. Аталай (B. Atalay, *Türkçede Kelime Yapma Yolları*, İstanbul, TDK, 1946); *Афиксите в турския език* на В. Хатипоглу (V. Hatipoğlu, *Türkçenin Ekleri*, TDK, Ankara, 1974); *Корените в турския език* на К. Имер (K. İmer, *Türkiye Türkçesinde Kökler*, Ankara, 1976); *Съединяването на корените и суфиксите в турския език* на Йомер Демирджан (Ömer Demircan, *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri*, TDK, Ankara, 1977); *Афиксите, корените и основите в турския език* на Юсуф Чотуксьокен (Yusuf Çotuksöken, *Türkçede Ekler-Kökler-Gövdeler*, İstanbul, 1991); *Терминологични проблеми и начини за образуване на термини* на Х. Зюлфикар (H. Zülfişkar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK, Ankara, 1991); *Функции на словообразователните афикси в турския език I. Образуване на имена от глаголни основи* на Гюлер Гюлсевин (Gürer Gülsevin, *Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I. Fiilden İsim Yapan Ekler*, Malatya, 1993) и др.⁶

В голямата си част трудовете са посветени на изследването на афиксите, тъй като те имат същностна роля в системно-структурния характер на турския език, който е сочен за ярък представител на аглутинативните езици. В тези езици промяната във формата води до ново лексикално значение на думата, а словоизменението и словообразуването се

⁵ Пак там, с. 5.

⁶ Пак там, с. 5.

извършват чрез прибавянето на афикси. В много случаи те изразяват значения, които в други езици се предават с отделни думи или фрази, така че се получават словоформи, които по синтетичен начин, т. е. в рамките на една неделима дума, изразяват сложни понятия. Това е проява на синтетичния характер на турския език. При отсъствието на префикси основният словообразователен начин е суфиксацията. Той се изразява в добавяне на суфиксални морфемни към основата на думата, при което свързването им става при относително пълно съответствие между броя на морфемите и броя на грамемите при словоизменението, което се дължи на моносемантичния характер на аглутинираните афикси. Формирането на структурата на думата се осъществява чрез последователното добавяне на суфикси към коренната морфема. Тяхната поредност се определя от значението им – суфиксите с по-общо значение предхождат тези с по-конкретно значение, като деривационните предхождат релационните. Добавените към основата суфикси могат да достигнат голям брой, както е видно от примера, който дава Веджихе Хатипоглу в книгата си *Афиксите в турския език* (Vecihe Hatipoğlu, *Türkçenin Ekleri*, TDK, Ankara, 1974) и в чиято словообразователна структура отброява 17 суфикса: *gör-ev-le-n-dir-e-medik-ler-i-m-i-z-den mi-sin-i-z?* (*Вие от тези, на които не възложихме задачи, ли сте?*).⁷

В предговора на това хрестоматийно изследване авторката подчертава значимата роля на афиксите и в познавателната дейност на човека във връзка с непрекъснато променящите се условия на живот, които от своя страна водят до необходимостта да бъдат назовани новите реалии. В. Хатипоглу дава пример с творците, които непрекъснато търсят и не могат да открият нови думи, с които да дадат словесен израз на творческия си потенциал, от една страна, и с онези, които пък нямат подобна чувствителност към родния си език и прибягват към чуждиците. Но и пишещите, и говорещите, и слушащите в подобна ситуация са еднакво обезпокоени. И тогава при невъзможността да се измислят нови афикси и основи, остава единственият вариант: да се създават нови лексеми – съчетание от корените на думите от изконната домашна лексика и продуктивните деривационни форманти. За да илюстрираме тези процеси, ще посочим няколко примера от съвременния турски език, които представляват двойки, състоящи се от чуждица (чийто произход и значение са разбираеми и за носителите на българския език, тъй като в голямата си част те са частични

⁷ Hatipoğlu, V. *Türkçenin Ekleri*. Анкара: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, с. 7.

интернационализми) и нейното съответствие: *bariyer – engel* ('пречка', 'препятствие'); *link – bağlantı* ('връзка'); *analiz – çözümleme*; *pesimist – karamsar* ('песимист', 'черноглед'); *komünikasyon – iletişim* ('комуникация'); *global – küresel* ('глобален', 'всеобщ', 'всемирен'); *damping – düşürüm* ('евтиния', 'безценица'); *dizayn – tasarım* ('дизайн', 'проектиране'); *depresyon – bunalım* ('депресия', 'криза'); *doping – uyarıcı* ('стимулант'); *kamuflaj – gizleme* ('прикриване'); *kriter – ölçü* ('критерий', 'мярка'); *maç – karşılaşma* ('мач', 'среща'); *sponsor – destekleyici* ('спонсор', 'поддръжник').

Според Хатипоглу словообразуването посредством афиксацията е не само едно от основните средства за обогатяването на лексикалния фонд на езика, но и гарант за жизнеността на всеки един език.

За да се стигне до познание за системно-структурния и функционалния характер на езика, е необходимо да се проучат особеностите и функциите на афиксите, което мотивира и усилията на езиковедката да изследва именно тези единици на езика.

В. Хатипоглу обръща внимание и на произхода на суфиксите, като посочва, че една значителна част са образувани от пълнозначни думи. Тя дава пример с глагола *turur*, който в процеса на историческия си развой от двусрична пълнозначна дума се превръща в едносричен глагол (спомогателния глагол *съм*): *turur > durur > -dur; -dir, -dür, -dir; -tur, -tir, -tür, -tir*. В примерите *olgun-dur* (зрял е), *üzgün-dür* (изнемощял е), *açık-tır* (отворен е), *seçik-tir* (ясен е), *olmuş-tur* (извършен е) се наблюдават звуковите промени в съответствие със закона за вокалния синхармонизъм.

В. Хатипоглу класифицира суфиксите в три основни групи:

1. Словообразователни (Yapım Ekleri). Те се свързват с именни и глаголни основи и служат за образуване на нови думи, напр. суфиксите *-lık, -lı, -cı* в *taşlık* (каменисто място,) *taşlı* (каменист), *taşçı* (каменар, каменоделец).

2. Словоизменителни (Çekim Ekleri) – чрез тях се образуват различни граматични форми на една и съща дума. Те са два вида, както е видно от следните примери: *evim* (моята къща), *geldim* (дойдох), *geliyorum* (идвам) *-m* в *evim* е притежателна наставка (*iyelik eki*) за 1л. ед. ч., а в следващите два примера е лично окончание (*kişi eki*) за 1л. ед. ч.

3. Падежни флексии (Ad Durumu Ekleri), *-a, -ı, -da, -dan, -ın masa* (маса), *masayı* (масата), *masada* (на масата,) *masadan* (от масата), *masanın* която е (на масата).

Важно място в специализираните изследвания заема книгата на Кямиле Имер, озаглавена *Корените в турския език (Türkiye Türkçesinde Kökler, 1976)*, която представлява синхронно изследване на словообразователните процеси по схемата корен – суфикс – дума. Авторката дефинира понятията корен и афикс, като посочва приликите и разликите между тях, обръща внимание и на омонимията. К. Имер очертава основните характеристики на корените в турския език, които в по-голямата си част са едносрични; намират се в началото на думата; те са с именен и глаголен произход. Лингвистката дава предимство на корените с именен произход, които са по-многобройни от глаголните, и по този начин отговаря на дискусияния въпрос – кои са възникнали първо.

В *Съединяването на корените и суфиксите в турския език (Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri, 1977)* Йомер Демирджан разглежда фонетичните промени при свързването на корена и суфиксите, както и измененията, които настъпват в семантичната структура на думите. Авторът изследва и функциите на суфиксите, като използва съвременна лингвистична терминология.

В *Морфемите в турския език (Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, 1979)* Оя Адалъ подчертава важноста на морфемите като единици в структурата на турския език. Авторката посочва основните характеристики и прави класификация на морфемите, обръща внимание на отношенията между тях, както и на трудностите, свързани с тяхното установяване. В отделни глави се изследват свободните и зависимите морфемии, така също и деривационните и релационните афикси.

На изследването на проблемите, свързани с терминологичния апарат при словообразуването, е посветен трудът на Хамза Зюлфиляр със заглавие *Терминологични проблеми и начини за образуване на термини (Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, 1991)*, в който се разглеждат деривационните процеси при образуването на понятията, функциите на словообразуващите и формообразуващите афикси, семантичните аспекти на описаните явления.

Съществен принос за развитието на турската лингвистична мисъл има Зейнеп Коркмаз с многобройните си публикации, изследващи различни езикови въпроси. С висока научна стойност са трудовете ѝ, посветени на морфологичното езиково равнище, каквото е изследването на функциите на афиксите в турския език, както и на случаите на съединяването им. Именно тези случаи, при които дадени афикси придобиват ново значение и нова функция, дават повод на езиковедката да обособи „един нов начин за образуване на нови думи“, който е

обект на изследване в книгата ѝ *Афиксите в турския език – употреба и възприемане на деривати като корени на думите* (Korkmaz, Z. *Türkçede Eklerin Kullanılış ve Ek Kalıplaşması Olayları*, 1994). Авторката изследва случаите, в които някои словоизменителни афикси при определени условия променят своята функция, придобиват характера на словообразуващи и като резултат довеждат до образуването на ново значение, напр.: *göz+de* ‘*gözün içinde*’ – ‘в око̀то’ > ‘*sevgili*’ – ‘лю̀бимец’. З. Коркмаз класифицира тези случаи в шест отделни групи, като ги илюстрира с множество примери.

Фундаменталният ѝ труд, озаглавен *Грамматика на турския език: Морфология* (Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, 2002), е внушителен и с обема си от над 1200 страници. В уводната част се разглеждат редица теоретични въпроси, като същност и характеристика на езика, генеалогическа и типологична класификация на езиците, мястото на турския език сред останалите световни езици, история и периодизация и т.н. Първата част е посветена на основните понятия в морфологията и на образуването на производни и сложни думи. Във втората част се разглеждат частите на речта, в третата – служебните думи, в четвъртата – междуметията. Изключително задълбочен и аналитичен труд, който запълва празнините в тематичните научни изследвания.

Интересен подход прилага Джахит Башдаш, като към традиционното разделение на афиксите на деривационни и релационни добавя трети вид – *междинни афикси* (*ara ekleri*). По отношение на функциите и употребата им те са преходни, намират се на пресечната точка между първите два вида афикси.

Въпреки че в турското езикознание на афиксите са посветени голям брой трудове, те продължават да са обект на изследване и от съвременната лингвистична наука. Създават се нови класификации, при които отделните автори прилагат различни критерии (вж. Джахит Башдаш, Зикри Туран, Ибрахим Делидже, Гюрер Гюлсевин). В подкрепа на това твърдение е проведената през 2016 г. в Истанбул научна конференция, посветена изцяло на афиксите в турския език, като една от основните теми е свързана с тяхната класификация.

ЛИТЕРАТУРА

Речници

- Ахманова 1969:** Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов.* [Ahmanova, O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov.] Москва: Советская энциклопедия, 1969.
- Добрев, ред. 2009:** *Академичен турско-български речник.* [Dobrev, red. Akademichen tursko-balgarski rechnik.] Ред. Ив. Добрев. София: Рива, 2009.
- Речник на турския език 2011:** *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Монографии

- Адалъ 1979:** Adalı, O. *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979.
- Бангуоглу 1990:** Banguoğlu, T. *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1990.
- Генджан 1979:** Gencan, T. *Dilbilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Демирджан 1977:** Demircan, Ö. *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1977.
- Емре 1945:** Emre, A. *Türk Dilbilgisi* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945.
- Имер 1976:** İmer, K. *Türkiye Türkçesinde Kökler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976.
- Коркмаз 1994:** Korkmaz, Z. *Türkçede Eklerin Kullanılış ve Ek Kalıplaşması Olayları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Коркмаз 2009:** Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Хатипоглу 1981:** Hatipoğlu, V. *Türkçenin Ekleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
- Зюлфикар 1991:** Zülfikar, H. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.

Електронни източници

- Башдаш 2011:** Başdaş, C. Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler. // *Seminerler/Muğla.* <<https://www.eniyiders.com/files/2016/01/deneme-turkce-notu.pdf>> (30.12.2018).

- Гюлсевин 2004:** Gülsevin, G. Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine. // *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I.* 2004. <<https://avesis.ege.edu.tr/yayin/ad8a87e5-e9e1-47a8-b1d1-2d1a381ad325/turkcede-sira-disi-ekler-ve-eklerin-tasnif-tanimlanma-sorunu-uzerine>> (30.12.2018).
- Гюнер 2003:** Güner, G. İlk Türkçe Gramer: Müyessiretü'l-Ulum. // *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2/2003). <https://www.academia.edu/1107328/ILK_TURKCE_GRAMER_MUYESSIRETUL-ULUM> (30.12.2018).
- Делидже 2000:** Delice, İ. Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi. // *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2000. S. 24, s. 221-235, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. <https://www.academia.edu/5033393/TURK_DILINDE_ISLEVSEL_EK_TASNIFI_DENEMESI> (30.12.2018).
- Йозчам 2012:** Özçam, Ç. *Türk Dil Kurumunun 80. yılında Türkiye Türkçesiyle İlgili Gramer Kitapları.* // *International Journal of Social Science.* 2012. <<http://scribd.com/doc/198499083/TURK-DIL-KURUMUNUN-80-YILINDA-TURKIYE-TURKCESI-YAZILMIS-GRAMER-KITAPLARI>> (16.12.2018).
- Коркмаз 2011:** Korkmaz, Z. 75 Yılda Türk Dil Kurumunun Gerçekleştirdiği Dil Bilgisi Çalışmaları ve Beklentilerimiz. // *Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi.* <http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php?psearch=Zeynep%20Korkmaz> (30.12.2018).
- Коркмаз, електронен изт. без год.:** Korkmaz, Z. Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları. // **ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ.** <<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/15.php>> (12.07.2019).
- Туран 2000:** Turan, Z. Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır? // *Uluslararası Türk Dili Kurultayı.* 2000. <<http://www.turkbilig.com/pdf/201835-550.pdf>> (30.12.2018).